

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО СОЦІУМУ НА ЗАСАДАХ КООПЕРАЦІЇ: ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВИМІРІВ

І. І. Кравчук, к. е. н., доцент
Житомирський національний агроекологічний університет

Здійснено аналіз чинників, що розкривають кооперативну (організаційну, об'єднувальну) сутність соціуму. Висвітлено проблеми розвитку сільського соціуму за умов впливу різних форм і методів кооперування. Виявлено особливості формування й використання кооперативних форм об'єднань громадян, що створюються з метою вирішення проблем співіснування у соціумі. Розглянуто тенденції кооперації у сільському соціумі України, що сприяють участі сільських громад у міжнародних проектах розвитку.

Постановка проблеми. Сучасний стан соціально-економічного розвитку села, сільських територій, сільської економіки в Україні характеризується тенденціями, притаманними постіндустріальній ері (зменшенням людського потенціалу села, урбанізаційними викликами, що призводить до обезлюднення і зникнення сіл); недостатністю фіскального забезпечення державних програм і стратегій розвитку аграрного сектора (що нівелює та уповільнює їх реалізацію); високим ступенем ризику локального аграрного бізнесу. Водночас, отримують розвиток відносно нові форми агрогосподарювання (агрохолдингові структури, великотоварні спеціалізовані підприємства та фермерські господарства, кооперативні об'єднання різних типів і форм) та інші види діяльності (диверсифікована, туристична, рекреаційна, сфери послуг).

Особлива значимість кооперування у розвитку села, сільської економіки, сільського соціуму вбачається у можливостях його здійснення в багатьох вимірах: від виробничого, обслуговуючого, маркетингового – до мікро проектного (орієнтованого на виконання спільних дій людей для досягнення конкретної цілі у встановлені терміни). До того ж, спрощені процедури реєстрації кооперативних об'єднань у сільській місцевості дозволяють їм отримати статус об'єктів фінансування з боку міжнародних організацій з підтримки розвитку країн, регіонів, галузей (за донорськими і грантовими схемами). Такі позиції зумовлюють необхідність дослідження організаційно-економічних та соціальних аспектів кооперації на локальному рівні агросфери – у сільському соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кооперування як форми співпраці та об'єднання людей для досягнення спільної мети досліджуються вітчизняним й зарубіжними науковцями: Л. Горкіною [6], В. Зіновчуком [3], Р. Корінцем, В. Галанцем, М. Маліком,

М. Гриценком (теоретико-методологічні засади розвитку кооперації, організаційно-економічне забезпечення форм і методів кооперування, кооперативний аграрний маркетинг); Ю. Губені, О. Крисальним, В. Месель-Веселяком, Л. Молдаван (соціально-економічне, інституційне регулювання розвитку кооперативних об'єднань, зокрема, в аграрному секторі економіки); О. Онищенком, І. Прокопою, П. Саблуком, Г. Черевком, В. Юрчишиним (кооперація у контексті розвитку сільської економіки, сільських територій, сільського соціуму), А. Анциферовим, Д. Бартоном, М. Кондрат'євим, М. Туган-Барановським [9], О. Чановим [10], Р. Якобсоном. Й. Нільсоном (концептуальні засади розвитку кооперативної ідеї у різних галузях суспільних відносин), вагомим напрацювання яких стали основою кооперативної парадигми розвитку, що зумовлює необхідність вивчення ролі кооперування та його диференційованих проявів у соціально-економічних процесах.

Мета і методика дослідження. Метою дослідження є вивчення особливостей розвитку сільського соціуму України з урахуванням впливу різних форм і методів кооперування та накреслення пропозицій з його удосконалення. Формулювання мети зумовило вибір основних завдань дослідження: 1) на основі аналізу сучасних концепцій соціуму виявити чинники, що розкривають його кооперативну (організаційну, об'єднувальну) сутність; 2) визначити існуючі тенденції кооперування у сільському соціумі; 3) з'ясувати особливості формування й використання кооперативних форм об'єднань громадян, що створюються з метою вирішення проблем співіснування у соціумі. Системний метод наукового пізнання дозволив розглянути й проаналізувати явища та процеси розвитку сільського соціуму на засадах кооперації у взаємозв'язку та взаємозалежності, а прийоми абстрактно-логічного методу, зокрема методів індукції і дедукції, аналізу і синтезу та співставлення явищ – здійснити систематизацію окремих фактів, сформулювати теоретичні узагальнення та висновки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний контекст вітчизняних наукових досліджень з проблем соціально-економічного розвитку агросфери сформований на засадах постулатів та концепцій соціальної економіки, економічної соціології, сталого суспільного розвитку, соціальної географії та соціально-відповідального управління (менеджменту), а їх прикладний вимір стосується соціуму – спільноті людей, що постійно проживає на певній території, виконує аграрну функцію, спільно користується освітніми, медичними, побутовими, культурними послугами та має особливу, успадковану соціоетноментальність. В цьому контексті мають прояв соціальні, економічні, просторові ознаки «спільності», які вбачаються

спонукальними чинниками для дій, спрямованих на формування якості життя (аури існування) людей на певній території та передумовою до кооперації учасників.

Концептуальне забезпечення розвитку сільського соціуму нині пов'язують із сільською економікою, сільським розвитком (у їх багатогранних проявах – диверсифікацією, багатовидовою та природоохоронною діяльністю, екологізбереженням, соціально-економічним забезпеченням), тобто тими чинниками, які формують якість життя членів соціуму (у т.ч., за рахунок їх участі у певних видах діяльності на сільських територіях), роллю громади та участю її членів у процесах соціально-економічного відтворення (передбачає формування мотивації до життя і праці на селі) [4, с. 38-40]. Всі означені позиції мають спільні риси, які стосуються співпраці, об'єднання членів громади, спільної ініціативи, що свідчить про існування ознак кооперування (об'єднання) на засадах просторової спільності. У цьому сенсі варто вивчати різні прояви кооперування у сільському соціумі.

Кооперація як форма організації спільної діяльності у сільському соціумі має безліч диференційованих проявів: форми підприємництва (виробничі та обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, агросервісні, збутові, логістичні, торговельні, споживчі кооперативні утворення); добровільні об'єднання членів сільської громади з метою зменшення ризиків в процесі виконання спільних дій (торгівля на ринках, доставка продукції домогосподарств до місця реалізації); діяльність з благоустрою територій, природоохоронна, рекреаційна. До того ж, в умовах розвитку дрібних та середніх за розміром сільськогосподарських підприємств, кооперація вважається перспективним видом об'єднання, оскільки за її допомогою сільськогосподарські товаровиробники, зберігаючи свою юридичну та економічну самостійність, здатні поглибити спеціалізацію, підвищити якість послуг, отримувати прибуток від інших видів діяльності (які здійснюються одночасно з основною), долати бар'єри при виході на ринки збуту продукції, технічного постачання, обслуговування [4, с. 39; 8]. Відтак, сільський соціум має переваги розвитку на засадах кооперації, оскільки, по-перше, об'єднує просторові, демографічні, соціально-інфраструктурні чинники розвитку; по-друге, існує можливість моделювання мети кооперування та конкретизації чинників, на які спрямовуються спільні дії; по-третє, кооперативне об'єднання може стати об'єктом фінансування з боку міжнародних проектів, грантів, фондів розвитку, що зумовлює необхідність використання дієвих координаційних схем розвитку, основа яких має формуватись на рівні управління громадою (організованою системою людського потенціалу сільського соціуму) [7].

Кооперація (об'єднання з метою співробітництва) членів сільської громади на засадах міжособистісної взаємодії, що характеризується об'єднанням зусиль учасників для досягнення спільної соціально-економічної мети сучасні дослідники економічної аграрної соціології вбачають основною функцією керівників громад та виділяють переваги її використання в умовах сільського соціуму: ментальність, традиційність об'єднання (толока), що закладена історично, як соціальна норма; здатність до швидкого спонтанного об'єднання (особливо у вирішенні питань благоустрою територій, садиб окремих членів громади); доброзичливе ставлення до необхідності прикладання власної праці для вирішення спільних проблем (вбачається атракційним чинником, що проявляється у вигляді позитивної соціальної установки на інших членів кооперативного об'єднання) [11, с. 35; 2, с. 12]. Такі позиції зумовлюють необхідність дослідження різних вимірів кооперації у сільському соціумі.

Результати емпіричних досліджень кооперації у сільському соціумі свідчать про існування групи чинників, на засадах яких здійснюється кооперування членів громади (або створюються кооперативи різних типів): наявність (або перспектива) виробничої (підприємницької, диверсифікованої, несільськогосподарської) діяльності; умови для розвитку переробної, туристичної та логістичної діяльності (територіальний простір для будівництва переробних підприємств, складів, зерносховищ); наявність трудових ресурсів працездатного віку; наявність (або перспектива розвитку) соціально-культурної, побутової інфраструктури (може стати передумовою розвитку соціальних кооперативів); внесення території у державні плани, програми пріоритетного розвитку. Це свідчить про переважну значимість «видів економічної діяльності» на сільських територіях та демографічної складової сільського соціуму у процесах кооперації та підтверджує загальновідомий постулат «економічної основи будь-якого розвитку» та зумовлює пошук нових підходів до формування економічної основи кооперації у сільському соціумі.

Нині в Україні активно розвивається інституційне середовище концептуального й методичного забезпечення державних стратегій розвитку, програм, проектів в аграрній сфері, з-поміж яких виділяються – проектні організації (спеціальні міжнародні проекти), що здійснюють фінансову підтримку розвитку на локальному рівні аграрного сектора (у сільському соціумі).

Особливість діяльності проектних організацій полягає у фінансовій підтримці різних напрямків сільського розвитку на кооперативних засадах, а саме: надання тварин і рослин, які потім розповсюджуються серед сімей, відповідно до рішення зборів членів кооперативу; надання

обладнання для загального використання; проведення навчань, тренінгів та консультацій з бізнес-планування, маркетингу, бухгалтерії, фінансової звітності тощо; сприяння розвитку ланцюгів доданої вартості; впровадження нових підходів до ефективного ведення сільського господарства – вирощування органічних продуктів, використання вермикультури; об'єднання громади завдяки тренінгам, загальним зборам. Прикладом розвитку сільського соціуму на засадах кооперації може слугувати програма міжнародної благодійної організації (МБО) «Добробут громад», що налічує 68 проєктів, спрямованих на розвиток громад та підвищення рівня життя селян (період реалізації в Україні – 2008-2015 рр.). Це дає можливість накопичення позитивного досвіду розвитку сільських територій, місцевих громад у тих регіонах, населених пунктах, громади яких стали учасниками міжнародних програм підтримки, фондів розвитку.

Однак, участь у проєктах передбачає подання економічно обґрунтованих пропозицій із чітко виписаним бюджетом співфінасування, ідентифікацію умов співучасті з боку місцевої влади, розрахунок ймовірного ефекту та визначення періоду тривалості проєкту в конкретній місцевості, що вимагає високопрофесійної компетенції, а іноді і лобювання. В цьому сенсі соціально-економічна активність керівників місцевих та регіональних органів влади має стати вихідною ланкою для забезпечення участі сільського соціуму у міжнародних проєктах.

Висновки. Основними чинниками, що розкривають кооперативну сутність соціуму є спільні: територія проживання, соціально-економічні умови існування, які потребують об'єднаних зусиль його членів задля підтримки певного рівня якості життя. До основних тенденцій кооперації у сільському соціумі віднесено розвиток кооперативів різних типів – виробничих, обслуговуючих, багатофункціональних, соціальних, функціонування яких забезпечує вирішення соціально-економічних проблем розвитку сільського соціуму. Особливостями формування й використання кооперативних форм об'єднань громадян у сільському соціумі вбачається його кооперативна сутність (ментальна потреба в об'єднанні для виконання спільних дій, направлених на покращення добробуту) та перспектива участі кооперативів різних типів у міжнародних проєктах, що забезпечить фінансову основу розвитку сільського соціуму.

Список використаних джерел

1. Горкіна Л. П. Слущкий Є. Є. // Економічна енциклопедія у трьох томах. – Том 3 / Редколегія: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: видав. центр «Академія», 2002. – С. 402-406.

2. Гончарук Я. А. Кооперативний сектор економіки і економічний розвиток в Україні [Текст] / Я. А. Гончарук // Українська кооперація. – Т. 2. – Львів, 2001. – С. 11–16.
3. Зіновчук В. В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США [Текст] / В. В. Зіновчук – К.: Логос, 1996. – 224 с.
4. Мамонтов В. Д., Пахомов Н. Н. Кооперація як специфічна форма малого підприємництва [Текст] / В. Д. Мамонтов, Н. Н. Пахомов. Вестник Тамбовского ун-та, сер. Гуманитарные науки, вып. 1 (69). – Тамбов, 2009. – С. 38–45.
5. Річні звіти аналітично-дорадчого центру Блакитної стрічки ПРООН та Heifer Ukraine: (Благодійна організація «Добробут громад»). [Електронний ресурс]. Доступний з http://brc.undp.org.ua/img/publications/strategy_support_UKR_.pdf.
6. Сільськогосподарська кооперація: вибрані праці / [упоряд. Л.П.Горкіна ; за ред. д-ра екон. наук Л.П.Горкіної]; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 776 с.
7. Социально-экономические основы кооперации // Живая экономика: [Електронний ресурс]. – Доступний з www.sokolovorot.ru/p0023.htm.
8. Щодо досвіду розвитку кооперації в аграрному секторі Польщі. Аналітична записка: [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.niss.gov.ua/articles/424/>.
9. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации [Текст] / М. И. Туган-Барановский. – М. Экономика, 1989. – С. 67–89.
10. Чаянов А. В. Краткий курс кооперации. М.: – Центр. т-во «Кооперат. изд-во», 1925. – 80 с. (Репринт 1925 года).
11. Шатохін А. М. Соціологія села [Текст] / А. М. Шатохін. – К.: Науковий світ, 2000. – С. 34–36.